

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az állampolgárrá nevelés irodalmából.

Németországban általános a panasz, hogy az állampolgárok nagy tömege, sőt még az értelmesebb elemek is, politikailag teljesen iskolázatlanok, csak jelszavak után indulnak s így könnyen zsákmányául esnek a jelszavakat ügyesebben és alkalomszerűen felhasználó, bár talán a nemzetre nézve ártalmas politikai pártoknak. A komolyan gondolkodó, s a nemzet jövőjét nagy ingadozásoktól és megrázkódásoktól féltő vezető emberek ebben nagy nemzeti veszedelmet látnak s mindegyre jobban hangoztatják, hogy e nagy bajon segíteni kell és pedig a nemzet minél nagyobb rétegeinek a politikai életre való reá-nevelése által. De nemcsak a nemzet szellemi vezetői tartják ezt szükségesnek a németiség egyetemes érdekében, hanem ugyanezt, a politikai életre való nevelés szükségét hirdetik az egyes politikai pártok is, de ezek már szűkebb körű érdekekből azért, hogy a jövő nemzedéket a maguk számára biztosítsák. Ezt az általános politikai nevelést nem is annyira a centrum, melyben az egyházi érdekek uralkodnak, s nem is a szociálisták, akik a mai államrendszert sarokaiból ki akarják emelni, hanem főleg a konzervatív és a liberális pártok hangoztatják, melyeknek egyszerre két felé: a centrum és a szociálisták ellen kell harcolniok. E két fenyegető tábor ostroma következtében egyre bizonytalanabb a talaj amazok alatt s a vég-szükségben arra gondolnak, hogy az ifjúságot már az iskolában a maguk jövődjéért bajtársaivá neveljék. Szóval mindenfelől hallatszik a kiáltás: a politikára való nevelés, az állampolgárrá való kiképzés létérdeke a német nemzetnek s az ily irányú nevelési törekvéseknek minél nagyobb teret kell engedni az iskolákban.

E törekvésekkel egyidőben, sőt azokat jóval megelőzően is, a történelemtanítás terén nagy hullámvázásokat, reformokra való törekvéseket látunk. Az a történelemtanítás, mely a történelmi ismereteket pusztán önmagukért és azért közölte, mert közfelfogás szerint azok az általános műveltség feltétlen kellékei, már régen idejét multá.

A történeti ismeretek, adatok nem végcéljai többé a történelemtanításnak. Az eddig holt ismeretanyagot — mely legnagyobbbrészt uralkodók tetteiből, csaták, békék elsorolásából állott — a felesleges és csakis emlékezetet terhelő adatokat igyekeznek kiküszöbölni s új tartalommal helyettesíteni. Kezdi hirdetni, hogy a történelmi ismeretek közlése csak eszköz az eddiginél fontosabb cél elérésére. Azt tanítják, hogy a legújabbkori fejlődés a történelmi élet menetében nagy változásokat idézett elő; letűnt az a korszak, melynek uralkodói első sorban birodalmuk területi gyarapításán fáradoztak; az új állam a fejlődést a béke művei segélyével óhajtja segíteni. Az új cél: a biztosított határok közt olyan belső berendezkedés, mely lehetővé teszi a nemzeti jólét fejlődését. Más tehát ma a történelmi élet iránya s ennek megfelelően kell megváltoznia az iskolai történelemtanításnak is. És mivel alkotmányos államban a nép van hivatva a belső rend kiépítésére, fejlesztésére, ismernie kell alaposan az állami berendezkedésnek s az állam gazdasági és művelődési intézményeinek fejlődését. Ezek legyenek tehát a történelemtanítás fő tárgyai. Ezek útján tudja felébreszteni az állampolgároknak a történelemkritikai érzéket, a jelen kornak történelmi alapon való megértését s így ad majd nagyobb politikai rátermettséget, önállóságot a nyilvános életre. A vezetőpolitikusok törekvései tehát ezen a ponton a pedagógusok törekvéseivel is találkoznak.

Ennek a kétfelől ható erőnek az eredője a *Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung*, mely a *Vergangenheit und Gegenwart* (Leipzig, Teubner) című, évenként hatszor megjelenő történelem-elméleti és methodikai folyóiratával, más kiadványaival (*Schriften der Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung*, Leipzig, Teubner; eddig kilenc füzet), tanfolyamok rendezésével, pl. 1912 nyarán a jeni rendes tanfolyammal összekötve, főként azonban a német történelemtanároknak egy táborba való összefoglalásával hatalmas mozgalmat indított az állampolgári nevelésnek az iskolai tantárgyak, első helyen a történelem tanítása körében való megvalósításáért. Voltak túlzók is, akik mindjárt külön tantárgyat akartak e célra az iskolai tanítás tervébe beállítani, azt gondolván, hogy az állampolgári kötelességek ismerete okvetlenül jó állampolgárokká teszi majd a mai ifjúságot. Pedig ez nagy tévedés lenne.¹ Az állampolgári nevelés legkiválóbb elméleti pedagógusa, Kerschensteiner, maga is tiltakozik e felfogás ellen, hirdeti, hogy az oktatás egész szellemét kell áthatnia az állampolgári nevelés eszméjének s úgy kell e szellemtől

¹ L. M. Schilling: *Über Wesen, Aufgabe und Mittel der staatsbürg. Erziehung*. Dresden, 1910; 18. l.

áthatott polgárokat nevelni, hogy ezek működése tudatosan vagy öntudatlanul, közvetve vagy közvetlenül úgy irányoztassék, hogy a meglevő alkotmányos államot, melyet alkotnak, egy erkölcsi közösség végtelenül távol levő ideáljához közelebb vigyék.¹ Tehát az állampolgári nevelés még nem éri el célját, ha minél több ismeretet közlünk az ifjúsággal. Kerschensteiner és mások is hirdetik² hogy az állampolgári nevelésnek az egész oktatást át kell szőnie, ennek a szempontjait kell szem előtt tartani akár történelmet, akár anyanyelvet, akár földrajzot, latint, franciát vagy akár számtant tanítunk. De azt valamennyien feltétlenül elismerik, hogy e nevelésben a legnagyobb szerep a történelemtanításnak jut. Erre támaszkodva vélik a legnagyobb erőt kifejthetni a cél érdekében s ezért van az, hogy az állampolgári nevelés említett folyóirata, a *Zeitschrift für den Geschichtsunterricht und staatsbürgerlichen Erziehung in allen Schulgattungen* alcímet viseli. Maga a mozgalom annyira kezdeti állapotban van s annyira távol a pozitív gyakorlati eredményektől, már t. i. a tanítási eredményektől, hogy e cikk keretében csakis a felszínre került különféle új gondolatokat, történelemtanítási törekvéseket akarjuk vázolni. Hogy a német pedagógusok körülbelül milyen módon akarják megvalósítani az állampolgári nevelést a történelemtanítás keretében, erre példát *B. Seidenberger*, a gernsheimi reáliskola igazgatója adott, aki *Staatsbürgerliche Erziehung im Geschichtsunterricht der höheren Schulen* (Leipzig, Teubner, 1912.) c. könyvében feldolgozta a német reáliskolák III. b., III. a. és II. b., továbbá a főreáliskolák I. b. és I. a. osztályainak történelmi anyagát az állampolgári nevelés szempontjainak különösen szem előtt való tartásával. Megtartja a rendes történelmi kézikönyvet, mint a történelmi — hogy úgy mondjuk — keretismereteknek a forrását, de az anyagot alaposan megkurtítva tanítja s minden pusztán emlékezetet terhelő és tanulságot nem nyújtó anyagot abból kivét és részletesebben kiterjeszkedik azokra a mozzanatokra, amelyek a nemzet intézményeinek a fejlődésével vannak összeköttetésben. S itt is a genetikai, biológiai előadást tartja szem előtt és nem a leíró, mert véleménye szerint a genetikus tárgyalás, vagyis az intézmény kialakulásának, fejlődésének a története sokkal értékesebb, fejlesztőbb, mint a pusztán leírás. Módszerét könyvének egy-két példájával talán jobban sikerül megértetni.

¹ Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung, Leipzig, Teubner, 1910; 31. l.

² Pl. W. Wolf: Staatsbürgerliche Erziehung auf den höheren Schulen, Leipzig, Teubner, 1912; 6., 38., 39., 42. l.

A középkor történetének tárgyalásában nem tartja fontosnak az összes ismert germán uralkodók felsorolását. Elegendő, ha azokat ismerjük, akiknek nevéhez nagyobb esemény, esetleg intézmények létesítése fűződik. A királyok és tetteik egyszerű felsorolásánál sokkal jelentékenyebbnek tartja, annak a vizsgálatát, mi módon jutottak az ismert uralkodók a trónra. Minden történelmi kézikönyv nyújt erre vonatkozó adatokat, csak össze kell azokat foglalni s az adatok lényegét feltüntetni. Például: a Karolingok alatt a korona örökösödés útján száll az utódra, de nincs határozottan körvonalazva, vajjon csak a legidősebb fiú örökölhet-e, avagy az összes fiúk között felosztható-e az ország területe. Az örökösödés azáltal jutott érvényre, hogy a hatalmas uralkodó még életében kinevezte az utódját, természetesen a maga fiát. De látjuk azt is, hogy az ország nemesei egyes esetekben, kivált ha az uralkodó nem elég erős, az örökösödés mellőzésével maguk emelnek maguk felé uralkodót. Seidenberger az itt vázolt módon összegyűjti s egymás mellé állítja a szász és a szálifrank házból származó uralkodók trónralépésére vonatkozó s a történelmi kézikönyvben megtalálható adatokat s megállapítja, hogy e korszakban az örökösödés és a választás még egymás mellett látható, de míg azelőtt a harcosok mind választottak, addig most a választás már csak a világi és egyházi nagyok joga, a nép hozzájárulása már csak a koronázási ünnepség formájában, az egyház közreműködése pedig a király felkenésében nyilatkozik meg. Ugyanezt találja a Hohenstaufoknál; bár VI. Hērrik törvényben akarta kimondani az örökösödést, ez mégsem sikerült, sőt az aranybulla értelmében végleg a választási elv diadalmaszkodott, csakhogy a hét választó személyében nagyon szűk körre korlátoztatott. A szerző a középkori történelem tanításában az uralkodók trónrajutására nézve ezeket a mozzanatokot tartja fontosnak s az összefoglaláskor így csoportosíttatja a szétszórtan tanult eseményeket azzal a ki nem mondott, de kétségtelen szándékkal, hogy a jövendő német állampolgár a királyi hatalom eredetéről, a nemzettől való származásáról s az «isten kegyelméből» való elv alap nélküli voltáról világos képet szerezzen. Seidenberger ilyen fejlődési menetben tárgyalja ezután a királyi hatalmi jogkörét is. A tanulók elé állítja az uralkodói hatalom átruházásának különféle módozatai mellett e hatalom különféle viszonyok közt különféleképpen megnyilvánuló jogkörét, mintegy jelezve, hogy az uralkodói jogkör is a viszonyok hatása alatt áll. Ezután tovább csoportosítja a középkori hadügyre s a hadi kötelezettségre vonatkozó adatokat, a hűbériség kialakulását s e társadalmi rendszer körében a különféle társadalmi osztályok jogait és kötelezettségeit, a pénzgazdaság fejlődését, hatását, a középkori jogszolgáltatás fejlődését

Nagy Károly ideje óta, a rajnai és sváb városok kialakulását és ezek hatását, életét, a városi kormányzást, a céhrendszert, a birodalmi hercegségek megalakulását és azok jelentőségét. A középkori történelem tanításában ezek Seidenberger vezető szempontjai, az emberi, különféle társadalmi és hatalmi rétegek jogainak vázolása, különféle gazdasági rendszerek kialakulása és hatása, annak bizonyítása, hogy minden történelmi jelenségnek, eredménynek oka és hatása van s kimutatása annak, hogy a nemzetek intézményei nem örökéletűek, s csak addig felelnek meg rendeltetésüknek, míg azok a viszonyok, melyek őket létrehozták, fennállanak és hogy feladatának teljesítése után minden intézmény másnak, célszerűbbnek, jobbnak engedi át a helyét. Az újkor történelmében ugyanezek a szempontok vezetnek s a francia forradalomtól, sőt már az északamerikai szabadságharc befejezésétől kezdve leginkább arra törekszik, hogy a népeknek az alkotmányra való törekvését, a különféle alkotmányok keretében a polgárok jogait és kötelességeit behatóan ismertesse. Ha a tanár e szempontok szerint csoportosítja a történelmi anyagot, eléri azt, hogy tanítványai mindazokat a nagy állampolgári kérdéseket, melyek a mostani alkotmányos államok problémái, már a múltban is meglévőnek látja, hatásukat megfigyelheti. Így a tanuló szeme előtt folynak le az államoknak egy igazságos választójogért folytatott küzdelmei, a népképviselő és az uralkodó közötti összefüggések, a szabadkereskedelem és a védvám közti nagy küzdelmek, az adózás különféle formái, a céhrendszer és a szabadipar hatása a nemzetek gazdasági életére, a politikai szerepre megérett társadalmi rendeknek minden elnyomás ellenére való előtérbe lépése, stb. És így mind olyan kérdések múltjával foglalkozott a tanuló, amelyek a jelen kérdéseinek helyes megértéséhez sok tekintetben hozzájárulnak, sőt amelyek nélkül a megértés nem is lehetséges.

Míg Seidenberger az állampolgári nevelésre nézve elegendőnek tartja minden intézménnyel kapcsolatban a történelmi hatóerőknek majdnem rideg felsorolását s meg van győződve, hogy ez maga elegendő a politikailag helyesen gondolkodó német állampolgár nevelésére, addig mások erős nemzeti alapra akarják helyezni az egész állampolgári nevelést. Azt mondják, hogy erős, német öntudatnak kell áthatnia az egész német ifjúság nevelését, mért főleg ennek hiánya volt sok bajnak az előidézője a múltban is. Erős, német nemzeti öntudatot nem igen látunk — mondják — a múlt kimagasló német alakjaiban sem. Bizonyos idealizmusra való hajlam tapasztalható a nagy német filozófusokban, Kantban, Schellingben, Hegelben; ez az ő idealizmusuk bizonyos kozmopolita, internacionális tendenciáknak kedvezett s ezért hátrányosan hatott a német nem-

zeti öntudat kifejlődésére. Enélkül pedig nincs politikai élet.¹ Az állampolgári nevelés helyett tulajdonképen német nemzeti és szociális nevelésről kell beszélni s megtanítani az ifjúságot arra, hogy minden nagyság, boldogság csak nemzeti alapon lehetséges és hogy e nagyság elengedhetetlen feltétele az együvértartozás érzete s az a készség, hogy a polgár szükség esetén életét és vérért áldozza a közért. Nem szabad a történelem tanárának elzárkóznia a mai események elbírálásától sem, mert ez közelebb hozza az ifjúságot a tanárhoz. Viszont óvakodni kell a multak alaptalan dicséretétől s a hamis klasszicizmustól, mert a világ folyton halad s amit a nagy emberek alkottak és mondtak, annak nem szabad üres formává és dogmává változnia; még Bismarckból és Moltkéből is ki kell nőni és mindent történelmi szemmel kell nézni. Ezt az alapelvet szem előtt tartva, ez iskola egyik harcos tagja, H. Wolf (i. m.) szükségesnek látja, hogy a tanár a rengeteg történelmi anyagból hagyjon el mindent, ami nem élő és nem ható erő többé s amit nem értékesíthetünk a cél érdekében. El kell hagyni főleg a sok háború, csata leírását, így sok felesleges anyagtól szabadulunk meg, mert a legtöbb történelmi kézikönyv ma is olyan, mintha csak háborúk és csaták töltenék be a nemzetek történelmét. Pedig csak a lelkesítő, önfeláldozásra készítő háborúk fontosak az állampolgári nevelés érdekében, mint pl. a perzsa háborúk, a svájciak, németalföldiek szabadságharca. Wolf egyébként értéktelennek tartja az újabban felkapott, művelődéstörténelmi adatok túlságos tanítását is. Ezek is, akár a háborúk, csak emlékezet-terhelők s a sok érem, súly, mérték, igazságügy, házi élet ismertetése fölösleges ballaszt, mert például minden éremtannál többet ér a pénzgazdaság jelentőségének tanítása s a katonák, felszerelésük, hadigépek leírásánál hasznosabb például annak a feltüntetése, mennyiben volt Athén tengeri hatalmának növekedése befolyással az állami demokráciára s a nép vagyonosodására. Nagy gondot kell fordítani az egyes állami formák megismertetésére; ki kell tüntetni, hogy abszolút értelemben véve nincs legjobb államforma, hiszen például a XVII—XVIII. századbeli abszolút monarchia a poroszok nagyságát s a franciák bukását vonta maga után.

Szóval tanulságokat kell meríteni a történelemből s azokat értékesíteni a jelen politikai élete számára. S ez a programja a *Verreinigung für staatsbürgerliche Erziehung* folyóiratának, a *Vergangenheit und Gegenwart*-nak is. A folyóirat avval indult meg 1911-ben hogy kérdést intézett a német politika vezető embereihez, mi a vé-

¹ Karl Hesse: *Nationale staatsbürgerliche Erziehung*. Jena, Diederichs, 1910; 10. l.

leményük a történelemtanítás és állampolgári nevelés jelentőségéről és befolyásáról a németiség politikáját illetőleg. Nyilatkozott Bülow herceg is és utalva a multban való politikai iskolázatlanság keserves következményeire, feltétlenül hasznosnak tartotta, hogy a történelemtanítás rámutasson azokra az okokra, melyek Németország fejlődését egészen az egységesítésig akadályozták. Ha ezt majd a polgárság megismeri, akkor minden német polgár teljesíteni tudja a köz iránti kötelességét. S mivel a legtöbben ilyen nagy fontosságot tulajdonítanak a történelemtanításnak, épen az állampolgári nevelés szempontjából fontosnak tartják egyúttal a történelemtanároknak a történelem anyagában, bölcséletében és methodikájában való jártasságát is. Ezt akarja elérni sokszor igen magas színvonalon álló cikkeivel a *Vergangenheit und Gegenwart*.

Az egész mozgalom — mint említettük — még annyira a fejlődés első fokán van s éppen új voltánál fogva olyan sok mindenféle «egyedül célravezető» tervet és megoldást vetnek felszínre a nagy német kulturterület minden vidékén, hogy igazi jelentőségéről bírálatot mondani, esetleg hatására nézve jóslásokba bocsátkozni igen merész és korai dolog lenne. Annyi azonban bizonyos, hogy tisztán a történelmi fejlődés, az alkotmány, közjog alapos ismerete még nem tesz mindenkit okvetlenül jó állampolgárrá. Ehhez sok minden más tényezőnek szerencsés együtthatása szükséges és első sorban az, hogy az állampolgári nevelés szelleme áthassa az oktatás minden ágát és minden fokozatát. Első sorban pedig szükséges, — amint Kerschesteiner mondja (i. m. 39.), — hogy már az iskolában is gyakoroljuk azokat az erényeket, melyek a jó állampolgár elengedhetetlen kellékei s teremtsünk az élethez hasonló viszonyokat az iskolában is. A tanuló az iskolában is lássa: 1. a munkafelosztással járó közös munkát, 2. az egyes munkájának egy szerves egészbe való beolvastását s végül 3. az önkormányzást, az egyéni érdekek összeegyeztetését mások jogos érdekeivel s a köz által elismert tekintélynek való alárendelését.

Marczinkó Ferenc.

Rousseau nevelési eszméinek első nyomai.

Rousseau nevelési elveinek első csirái már akkor mutatkoztak, mikor neki magának még sejtelve sem volt arról, mivel lepi meg majd a világot. Nevelési gondolatai éveken át alakultak lelkében. Ezt világosan elénk tárja első ily tárgyú műve: *Projet pour l'éducation de M. de Sainte Marie, 1740.*